

ÉRTELMI NEVELÉS

(GE 6), mégpedig nemtől függetlenül, tehát a nőknek is (GS 9). S mindenkinek joga van keresztény nevelésben részesülni (GE 2).

– „Az emberi személy szellemi és halhatatlan lélekkel felruházva egyetlen teremtmény a földkerekségen, amelyet Isten önmagáért, vagyis az emberi személyért akart” (KEK 1703).

– Az ember az ész segítségével képes megérteni a dolgoknak a Teremtőtől akart rendjét (KEK 1704).

– Az értelmével fel tudja ismerni az Isten akarta jót: s ennek megvalósításával, azaz erkölcsi élete által lesz személyi méltóságának teljességében (KEK 1706).

b) Az értelmi nevelés tartalma

Mint láttuk, az értelem az **ember képessége**, tehát ki kell fejleszteni, hogy az ember meg tudja élni emberségét. Az egészséges csecsemő az értelem képességével születik, de a **nevelés** az (s csakis a nevelés), ami kibontakoztatja: Spontán nem formálódna ki teljes valóságában. Mi tehát a célunk? Az, hogy az ember értelmi-megismerő képessége kifejlődjön. Ennek részei:

- legyen egységes világnézete, világértelmezése,
- politechnikai tájékozottsága kibontakozzon,
- képes legyen művelni a tudományt,
- legyen megfelelő ítélőképessége,
- helyes mérlegeléssel tudjon megfelelő erkölcsi döntéseket hozni.

Tehát nemcsak az a cél, hogy az **ismereteket befogadja**, hanem hogy **önálló értelmi tevékenységet folytasson**. Ez az aktív tudás, mely megmutatkozik:

- önmaga helyes megismerésében (képességek, korlátok),
- magas eszmei célokhoz igazítsa gondolkodását (tehát legyenek elvei),

Pázmány Péter Katolikus
Egyetem Hittudományi Kar
TÁRSANI ZOLTÁN PEDAGÓGIAI
-hasznos tagja legyen a közösségnek (azaz nem teher). Az értelmi NEVELÉS

mi nevelés tehát a megismerő tevékenység **egészére és részeire** egyaránt hatással van: beletartozik az emlékezet, a képzelet, a gondolkodás nevelése, valamint az a készség, hogy állandóan fejlődni tudjon ezekben. Mondható, hogy nemcsak a részegységeket, hanem az **egész embert** kell nevelni: tudjon önállóan tájékozódni, legyen kreatív, tehát birtokolja az ismeretanyagot, s ugyanakkor ötletesen, egyénileg legyen képes azt alkalmazni.

Mivel az értelem fejlesztésének **intézményes kerete az iskola**, s mivel a felsoroltakhoz szükséges feltétel a testi fejlettség, a terhelhetőség, a monotoniatűrés, a másokhoz alkalmazkodni tudás, az önfegyelem bizonyos foka, ezért egyfelől kötelező az iskola előtt a minimum egyéves óvodai tapasztalat, másfelől az iskolaérettség megvizsgálása. Ha valaki nem alkalmas az iskola-szervezte értelmi nevelésre, az reménytelen lemaradásokba esik, és folyamatosan kudarcok érik. Épp ezért inkább a kisegítő iskola javallott ilyen esetben, mely 1-2 év alatt felzárkóztatni is képes a gyermeket.

A felgyorsult élet miatt (információrobbanás, technikai eszközök elterjedése, a tudományos fejlődés irama stb.) az iskolai **ismeretanyag** is folytonosan változik, állandóan korszerűsítésre szorul. Ezért az iskolai tananyagot központilag, általánosan kötelező irányelvek alapján kell megtervezni, hogy pl. lakásváltozás esetén is képes legyen a gyermek más iskolában nagyobb zökkenők nélkül folytatni tanulmányait.

Márpedig az iskolák specializálódnak (sport, zene, balett, nyelvek, ill. fenntartók alapján: önkormányzati, egyházi, alapítványi). Ezért is szükséges az **ismeretszerző és a képességfejlesztő** feladatokat arányosan megtervezni. Az iskolának az alapvető és tájékoztató ismeretanyagot és a képességfejlesztéseket egyaránt meg kell adnia, emellett tudatosan szükséges megtervezni a tanulás folyamatát és módszereit, de úgy, hogy közben a tanulók a **valóságos világban, valóságos társadalomban való tájékozódást** is megkapják.

A szülők szerepe az értelmi nevelés megalapozása tekintetében is pótolhatatlanul fontos (beszéd, játék, mese stb.), s az ő tevékenységükre épít az iskola: kibont, specializál. De mindig az **egész embert** kell megcéloznia.

Az értelmi fejlődés kibontakozásának modern felfogása a következő. **Jean Piaget** szerint

– **az első két év a szenzomotoros szakasz** (érzékszervi és mozgási). Ekkor a kisgyermek nem tesz mást, mint tapasztal, s a fizikai tárgyak megismerésében él. Csak 2 éves korra jön rá, hogy a tárgyak az ő reájuk irányuló tevékenységétől függetlenül is léteznek: pl. képes elgondolni, hogy nemsokára ugyanazt fogja enni, mint tegnap, vagy keresi az eldugott tárgyat. Másképpen ez a fordulat a szimbólumképzés időszakát hozza elő, s ezzel már kiemelkedett az állati világból, erre már csak az ember képes.

– **2 és 7 év között a művelet előtti szakasz** következik. Ekkor a gyermek a gondolkodást „hibásan” használja, mégis pozitív fejlődést jelent. Ugyanis ekkor csak a saját tapasztalata alapján tudja a tárgyakat használni: egy dolgot, ill. eseményt egyszerre két aspektusból nem tud látni. Pl., hogy a $2+2=4$, akkor a $4-2$ is egyenlő 2. Nem tudja állandóságban megőrizni fölismeréseit, könnyen összezavarható a gondolkodása. Ekkor még egocentrikusan tekint a világra, s úgy véli, hogy a dolgok olyanok, amilyenek látszanak.

– **7 és 16 év között a műveleti gondolkodás szakasza következik.** Ám ez is két alegységből áll. **7 és 11–12 év között a konkrét műveleti szakasz.** Ekkor az énközpontúságból kilép a gondolkodásában, s egy helyzetet képes több látószögből is szemügyre venni: meglátja az összefüggést a rész és az egész között, ill. a nagyobb, mint..., kisebb, mint... feladatokkal reálisabban tud ránézni a valóság elemeire. **12 és 16 év között a formális gondolkodás szakaszába** jut el: az absztrakt, összetett rendszereket is át tudja látni (pl. ma-gyarság, Európa, emberiség, Egyház). Ide tartozik az is, hogy az érzékeléstől független rendszerekben is képes gondolkodni (súly, sebesség, idő, valamint ezek kombinációja, – ez az integrált

rendszer). Mindez lassan, hosszadalmasan épül ki benne, de az érett gondolkodáshoz feltétlenül szükséges, hogy ez kialakuljon. Csak az képes egoizmusából kilépni, aki bele tudja helyezni magát a nagyobb rendszerekbe és összefüggésekbe : ez a szociális létezés alapja: az adófizetéstől kezdve a közlekedési szabályok betartásán át a szolidaritás vállalásáig.

A fogalmi fejlődés még bonyolultabban jellemezhető és nyomon követhető, specialisták és speciális elméletek, ill. iskolák foglalkoznak vele. A konkrét fogalmak (állatok, emlős állatok, tárgyak, kék tárgyak stb.), az absztrakt fogalmak (demokrácia, jóság, igazság stb.), s ez utóbbiakon belül a szám, az idő, az okság fogalma – mind-mind sajátos fejlődésnek és sajátos fejlesztésnek a gyümölcse.

Ráadásul az egész fogalmi gondolkodás bele van ágyazva **a nyelvbe, a beszédbe.** A nyelvnek fonológiai, szintaktikus és szemantikus rendszere van.

– **Fonológiai rendszere:** a hangokat egymás mellé rakva szavakat tudunk alkotni, a szavakból pedig mondatokat. A különbséget észlelni kell, pl. a **v** és **f** között, plusz a különbséget reprodukálnunk is kell, így jön létre a beszédünk.

– **Szintaktikus rendszere:** az egyik jel hogyan viszonyul a másikhöz, ez hozza létre a struktúrát (a szintaxist). Ez a nyelvtani viszonylatok világa (alany, állítmány, tárgy, határozó, jelző), mely a szavak rendjét és jelentését (szórend!) egyaránt meghatározza. Ennek biztonságos használata 4–5 éves kor körül alakul ki a gyermekben.

– **Szemantikus rendszere:** azaz jelentésbeli rendszere van a nyelvnek, a beszédnek. Ehhez ismerni kell a szó jelentését, valamint a más és más mondatokban való különböző jelentésvilágát. (Pl. a kisgyermek számára mindenki „baba”: saját fotójára, másik gyerekre, bármilyen életkorú emberre egyaránt ezt a meghatározást használja. Azután lassan leválasztódnak erről a szóról a nem ebbe a kategóriába tartozók.)

mindennez meg azt kell hozzáenni, hogy az emberi beszéd egy **metakommunikációs közegben** hangzik el: az arckifejezés, a hangszínek, a gesztusok mind-mind árnyalják a szavak jelentését.

A beszédnél a szülőknek van óriási jelentősége: az ő gyermekkel foglalkozásuk, példaadásuk alapozza meg a gyerek beszédét, a hangképzéstől kezdve a szókincsig és a szavakat kísérő gesztusokig. Szülei beszédjét utánozza a gyermek, így sajátítja el ezt az emberi ténykedést. S a szülők-adta alapra építkezik az iskola, mely szintaxisban és szemantikában tudatosan és tervszerűen fejleszti a gyermeki beszédet. Ennek következménye lesz, hogy a helyes ismeretet helyesen tudja közölni a gyermek. Végül is a beszéd segítségével fogja kialakítani árnyalt és széles önközlését. S így válik a beszéd az igazságnak és a szeretetnek az eszközévé. A beszéd segítségével lesz képes a tudomány művelésére, s az emberekkel való kommunikációra (az önmagából kilépésre és a másik befogadására).

c) Az értelmi nevelés iskolai részterületei

Az iskola a tanórákkal, azaz a szervezett életrenddel, az oktatás módszereivel és eszközeivel (a megtervezéstől kezdve a tankönyvön át a feleltetésig, a szemléltetésig stb.) és a pedagógusok életpéldájával az **önálló értelmi tevékenységet** akarja kibontakoztatni a neveltben. Ennek a komplex feladatnak vannak részterületei, melyeket az iskola mint intézmény fog össze, de szülők háttérmunkájának, segítségével is nagy szerepe van.

– **Észlelő- és megfigyelőképesség:** ez a látás és a hallás szándékos és tervszerű mozgatását jelenti. Lassan kialakítja a gyermekben a lényeglátást, a pontosságot, a következtetni tudást, az önellenőrzés képességét, a tapasztalat értékelni tudását s ennek szabatos nyelvi rögzítését. Tehát az észlelő- és megfigyelőképesség fejlesztése az érzékelést tökéletesíti.

26.

– Az **emlékezet** kétfajta emlékezetet jelent. Egyrészt a **mechanikust** (a régi, ókori-középkori tanítás ennek a fundamentumára épült föl: a memoriter elsődleges fontosságot kapott a régebbi képzésben), másrészt a **logikait**. Ez utóbbi aktív értelmi tevékenységet jelent, s a szilárd, biztos ismeretek ebből jönnek: a lényegre tud az illető emlékezni, s ezzel az ismeretanyagban való jártasságát is kinyilvánítja. Hangsúlyozni kell, hogy **mindkét emlékezet** kellő kimunkálására szükség van, mert ebből a dupla memóriából jön létre a tanulni tudás készsége: a régi ismeretekhez kellő módon hozzá lehet kötni az újakat.

– A **képzelet nevelése**. Ebből is kétfajta van: a **reprodukáló képzelet**, valamint az **alkotó fantázia**. A kettő együtt fontos, s gyermekkortól együtt szükséges mindkettőt fejleszteni. A reprodukáló képzelet végső soron az olvasásból származik: a leírt szöveg alapján a gyermek fejében megelevenedik az esemény, a táj, a szereplők ruhája és jelleme, stb, s az olvasó mintegy újraéli a cselekményt. Minél többet olvas a gyermek, a valóságról szerzett ilyen ismeretei annál inkább megadják neki az igazi „látást”, a valóság értelmezését. S a produktív képzeletet is legjobban az olvasás serkenti, mert olvasmányai által fog önálló felismerésekre szert tenni, megjelenik az ötletesség fogalomalkotásaiban, nem beszélve szókincsének gyarapodásáról. Ha a felidéző és a fantázia-képzelete egyaránt ki van munkálva, akkor tágas a saját jövőjéről való gondolkodása és feladatmegoldó képessége igencsak kibontakozott.

– A **gondolkodás nevelése**: ez a szempont az eddigieket összegezi, átítatja és szervezi. Nagyon sokrétű: a fogalomalkotástól, a leírás, az összehasonlítás, az analízis és a szintézis, a felosztás, a rendszerezés, a bizonyítás, – mind-mind összegződik benne. Mi a következménye a gondolkodás kibontakoztatásának? Az egyik, hogy a gyermek képessé válik az aktív tanulásra (a feladatlapok, az audiovizuális eszközök anyagának egyéni feldolgozását meg tudja oldani, egyszersmind új tapasztalati rétegek jelennek meg gondolkodásában), a másik, hogy megtanulja a problémának utána nézés képesség-

27.

gét: a könyvtár használatával egyéni munkája a lényeglátás felé viszi, és saját gondolkodásmódot lesz képes kialakítani.

– **A kreativitás fejlesztése:** ez ott kezdődik, hogy kis kortól fogva nemcsak szabadságot és egyéni gondolkodást korlátozó, ún. utánzási cselekvést biztosítanak a gyermeknek, hanem engedik önállóan játszani, rajzolni, farigcsálni, gyurmázni stb. Később megfelelő körülmények között megjelenik gondolkodásában a **hajlékonyság** (a problémának átfogalmazási képessége, az ún. szempontváltási képesség), az **eredetiség** (az információk mennyiségét és minőségét önállóan sajátos egységbe vonja össze), az **alkotó kíváncsiság** (mely nem más, mint szorongásmentes bátorság). A kreativitás legmagasabb fokára el tud jutni a gyermek: az ellentétes jegyeket és jeleket önmagában tudja egyesíteni. Ilyenek pl. a konvergencia és divergencia, az emocionális érzékenység és autonóm céltudat, a játékoság és kitartó munkavégzés. De az is, hogy egyedül és közösségben egyaránt jól érzi magát, hogy a kudarcot is jelleme kiteljesítése érdekében, okulásként saját javára képes felhasználni stb. Mindezekből kiderül, hogy nem a neveletlen, öntörvényű, akaratos, hisztériás, nagyhangú stb. gyermek a kreatív, hanem aki a szabályokhoz, kötöttségekhez, gondolkodási kényszerűségekhez tartozás közben képes újszerűt, igazat és hasznosat meglátni és létrehozni.

A keresztény gondolkodás mindehhez azt teszi hozzá, hogy az igazságok rendszerének, a tudománynak minden megalapozott állítását elfogadjuk és felhasználjuk. De mindent hívő dimenzióban kell látnunk: az ember azért kapta az istenképiség ajándékát, hogy minden ismeretét célra rendelje, azaz a forráshoz, Istenhez visszavezesse. Aki így bontakoztatja ki gondolkodását, az a Teremtő szándéka szerint cselekszik: kialakítja magában a hit- és szeretetközpon-tú tudást. Ez pedig nem más, mint a **bölcsesség**. A bölcs ember minden ismeretével a Teremtőt akarja képviselni a világ, az anyag felé, s helyes (=az üdvösségért folytatott küzdelmében, a közösségért áldozatvállaló) döntéseket hoz. Az értelmi képesség kiművelése tehát végső soron az erkölcsöt szolgálja.